

ALKALMAZNI AZ ALKALMAZHATATLANT

AZ ALKOTMÁNYOS CSALÁDFOGALOMRÓL

A tanulmány kiindulópontként fogadja el azt a számos szerző által igazolt állítást, hogy az Alaptörvény L) cikkének családfogalma tartalom tekintetében ellentétes azzal, ami az európai alkotmányos kontextusból következik.¹ Jelen tanulmány nem azt elemzi tehát, hogy az Alaptörvény családfogalma hogyan viszonyul a létező európai és nemzetközi sztenderdekhez,² mert ezt a viszonyt már feltárták: szembe helyezkedik velük. Az erre vezető megállapítások hozzájárultak a fogalom ellentmondásainak tudatosításához, a fogalom létezésén ugyanakkor nem változtathattak. A kritika ebben az értelemben visszhang nélkül maradt. Van itt tehát egy fogalom, amely a jogrendszer alapjaként szolgáló

Alaptörvény részeként egyben a jogrendszer részévé is vált; kimondva, hogy a családi kapcsolat alapja férfi és nő házassága, illetve a szülő–gyermek viszony. Ez pedig az alkotmányjogtól különböző jogágakban is változást hozhat, az érintett jogszabályokkal dolgozó jogalkalmazót pedig kihívás elé állíthatja. Kérdésfeltevésém ezért a fenti, vagyis az Alaptörvényben megjelenő családfogalom, valamint a jogrendszer egyéb szintjein megjelenő különböző családfogalmak kapcsolatára, illetve ez utóbbi fogalmak alkalmazására szorítkozik.

A tanulmány központi állítása, hogy nincs kimutatható szisztematikus kapcsolat az L) cikk családfogalma és a jogrendszer egyéb szintjein megjelenő más családfogalmak között, és az alkotmányos szinten kodifikált családfogalom jelenleg nem határozza meg a jogrendszerben létező egyéb családfogalmak értelmezését. Ez az állítás azonban paradoxonhoz vezet.

A paradoxon első összetevője a tanulmány kiindulópontjából következik. Amennyiben az L) cikk családfogalma a törvény által elismert más, a fogalomból viszont kirekesztett társas együttélési formáknak nem, vagy csak a korábbi intézményvédelmi szinthez képest alacsonyabb mértékben biztosít védelmet, az alkotmányosság érdekei azt kívánják, hogy

a fogalom a gyakorlatban ne legyen képes gyökeret verni. A kapcsolat hiánya tehát kedvező e szempontból. Jelen tanulmány viszont a paradoxon másik összetevőjére irányítja a figyelmet: arra, hogy a jogbiztonság alapjait ássa alá, ha ez a kapcsolat hiányzik, vagy nem megfelelő az iránya.

A tanulmány első tartalmi része az alkotmányos norma, valamint az alacsonyabb szintű jogforrások által használt fogalmak értelmezésével, illetve a fogalmak egymáshoz való viszonyulásának dogmatikájával foglalkozik. A második tartalmi egység európai keretben tekinti át azokat a különböző attitűdöket, amelyekkel a nemzeti alkotmányok a család

fogalmához közelítenek, és ebben a rendszerben értékeli az Alaptörvény által választott megoldást. A harmadik fejezet az első két egységet az empiria szempontjainak veti alá, azt vizsgálva, hogy mennyiben igazolja vissza a gyakorlat a dogmatikai szükségszerűséget és az Alaptörvény ambícióit a család fogalmának alakítására.

Az L) cikk és az alkotmányjogtól eltérő szakjogági³ jogalkalmazás közötti kapcsolat hiánya jelen körülmények között a fogalom problematikus tartalmára az egyetlen tartható választ adja, a jogállamiság koordináta-rendszerében viszont tarthatatlan állapothoz vezet. Ez az állapot újabb adalékot jelent az L) cikk kritikájához.

„FEJTETŐRE ÁLLÍTOTT” CSALÁDFOGALMAK

A jogrendszerben a család fogalmával különböző kontextusokban, illetve különböző jelentéstartalommal találkozhatunk – az alábbiakban néhány ismeretesebb példára utalok.

A vonatkozó kormányrendelet⁴ szerint a családi otthonteremtési kedvezményt (CSOK) együttes igénylőként fiatal házaspárok és élettársak igényel-

hetik, egyedülálló igénylőként pedig az a személy jelentkezik, aki „*hajadon, nőtlen, özvegy, özvegy bejegyzett élettárs, elvált, elvált bejegyzett élettárs vagy az, akinek a házassága, bejegyzett élettársi kapcsolata megszűnt és nincs élettársa*”.⁵ A kedvezmény legmagasabb összege a gyermekek számától függ⁶ – azt pedig külön határozza meg a rendelet, hogy kit lehet gyermeknek tekinteni,⁷ illetve az igénylők egyes csoportjai szerint hogyan kell meghatározni a kedvezmény összegét megalapozó gyermekszámot.⁸ A rendelet alkalmazásában kialakul tehát egy „családfogalom”: egy olyan definíció, amelynek értelmében – különböző konstrukciókban ugyan, de – *családi otthon* létesítéshez kaphatnak támogatást házaspárok, élettársak és egyedülálló személyek a velük együtt költöző gyermekekre való tekintettel.

A Büntető Törvénykönyv⁹ XX. fejezete a „*gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények*” között tárgyalja a kapcsolati erőszak tényállását, amelynek passzív alanya tag – a szociológiai értelemben vett családot felölelő; az élettársakat és a gondnoki, illetve gyámi kapcsolatban állókat is magában foglaló – személyi körből kerülhet ki.¹⁰ A fejezetcím által kijelölt keretben a Btk. mintegy magától értetődően, külön definíció nélkül is családként kezeli a felsorolt kapcsolattípusokban élő személyeket.

A harmadik országbeli állampolgárok beutazását és tartózkodását szabályozó törvény¹¹ szerint családtag a harmadik országbeli állampolgár házastársa, házastársával közös kiskorú gyermeke, illetve a harmadik országbeli állampolgárnak vagy házastársának eltartott kiskorú gyermeke, ha felette a házaspár másik tagja szülői felügyeleti jogot gyakorol. Ebben a kontextusban a gyermek definíciójába feltétlenül beletartozik az örökbefogadott és a nevelt gyermek is, ugyanakkor alkalmazásában a házasság fennállása meghatározó feltétel – élettársi kapcsolatról szó sem esik ebben a jogszabályban.

Az örökbefogadás jelenleg hatályos szabályai szerint közös örökbe fogadásra kizárólag házasságban élő személyeknek van lehetősége; mindenki más egyedülálló örökbefogadóként jelentkezik örökbe fogadó szülőnek.¹² Aki tehát élettársával szeretne örökbe fogadni, élettársával közösen ezt nem teheti meg a fennálló kapcsolatának keretein belül. Különböző nemű párok esetében a közös örökbefogadás

úgy válhat lehetségessé, ha a felek házasságot kötnek, az azonos nemű párok számára azonban kifejezetten kizárt a közös örökbefogadás lehetősége.¹³ E családfogalom szerint az egyedülálló örökbefogadó és az örökbefogadott gyermek családot alkot ugyan, ennek a közösségnek azonban – nemére való tekintet nélkül – nem részese az egyedülálló örökbefogadó élet-társa.

A felsorolt példák egytől-egyig a család szakjogági értelemben vett definíciói. Hatókörük korlátolt: az adott jogviszony vonatkozásában határozzák meg a család kiterjedését; különböző terjedelemben, kizárólag azzal a céllal, hogy a jogszabály szabályozási tárgyának megfelelő konkrét joghatásokat váltsanak ki a megadott személyi kör vonatkozásában. Ezek a fogalmak egymás mellett, mintegy párhuzamos univerzumokként léteznek – találunk közöttük nyitott és zárt, a kereteket tágan értelmező vagy éppen szűkre szabó családfogalmakat, olykor radikális ellenté-

EZEK A FOGALMAK EGYMÁS MELLETT, MINTEGY PÁRHUZAMOS UNIVERZUMOKKÉNT LÉTEZNEK – TALÁLUNK KÖZÖTTÜK NYITOTT ÉS ZÁRT, A KERETEKET TÁGAN ÉRTELMEZŐ VAGY ÉP-PEN SZŰKRE SZABÓ CSALÁDFOGALMAKAT, OLYKOR RADIKÁLIS ELLENTÉTÜK PEDIG NEM ZAVARÓ A JOGALKALMAZÓ SZÁMÁRA, HISZEN ALKALMAZÁSI KÖRÜK A LEFEDETT ÉLETVISZONYOK KÜLÖNBÖZŐSÉGE MIATT EGYMÁSSAL NEM ÜTKÖZIK

tük pedig nem zavaró a jogalkalmazó számára, hiszen alkalmazási körük a lefedett életviszonyok különbözősége miatt egymással nem ütközik. Az egyik fogalom nem hat ki a másik értelmezésére: különböző élethelyzetekben – a különböző szakjogági családfelfogások szerint – akár egyidejűleg is más-más státuszokat tölthetnek be ugyanazok az emberek.

A szakjogágakhoz képest létezik viszont egy általános jogág, az alkotmányjog, amely szintén bevezet egy kodifikált formában létező családfogalmat. Az Alaptörvény L) cikk (1) bekezdésének jelenleg hatályos tartalma szerint

Magyarországon a családi kapcsolat alapja a férfi és nő között létrejött házasság, illetve a szülő–gyermek viszony.¹⁴

Míg a szakjogági családfogalmak közötti ellentétek irrelevánsak, hiszen a gyakorlatban ezek a fogalmak nem találkoznak egymással, addig a jogrendszer alapjaként funkcionáló alkotmányos norma családfogalma kapcsolatban van minden szakjogági családfogalommal – illetve kapcsolatban kellene lennie ezekkel.

Tóth Gábor Attila doktori értekezésében „fejtetőre állított alkotmányként” hivatkozik az alkotmányjogi érvelésnek arra a tipikus hibájára, amikor az alkotmánynál alacsonyabb szintű jogszabályokban található rendelkezések válnak – tévedésből – alkotmányossági mércévé.¹⁵ A szakjogági szabályok és az

A KODIFIKÁLT ALKOTMÁNYOS CSALÁDFOGALOM AMBÍCIÓI EURÓPAI SZEMMEL

alkotmány érintkeznek egymással, de nem mindegy, hogy melyiket használjuk következtetéseink kiindulópontjaként, hiszen a jogforrási hierarchiát állítjuk feje tetejére, ha – az alkotmány és az alárendelt normák viszonyát felcserélve – a szakjogi szabályok tartalmából próbálunk következtetni az alkotmány által használt fogalmak jelentésére. Lentről felfelé következtetni tehát tilos, a mindenkor alkotmány nyers szövege azonban önmagában kevés ahhoz, hogy fentről lefelé megalapozott konklúziókra jussunk.¹⁶

Tóth Gábor Attila ennek az érvelésnek a következményét illusztrálja egy példával: adottnak vesz egy alkotmányba ütköző törvényt, és felhív egy miniszteri rendeletet, amely a szóban forgó törvénybe ütközik, de az alkotmánnyal teljes mértékig összhangban áll, mi több, az alkotmányból következő, azt kiegészítő tételt tartalmaz. A probléma kezelésére logikailag két út kínálkozik. Vagy a törvényhez képest alacsonyabb szinten álló miniszteri rendeletet kell megsemmisíteni a jogforrási hierarchia megsértése miatt, vagy az alkotmánnyal tartalmi ellentétben álló törvény érintett szabályát kell alkotmányellenessé nyilvánítani, ekként megőrizve a miniszteri rendelet alkotmánykonform tartalmát.¹⁷ A tartalmi értelemben vett alkotmányosság hívei számára a választás egyértelmű: a jogforrási hierarchia formális tisztelete helyett az elsődleges feladat – „felülről lefelé” gondolkozva – a jogszabály tartalmi értelemben vett alkotmányellenességének kiküszöbölése. Mindez azonban a jogalkalmazót nem várt kihívás elé állítja a család fogalma kapcsán.

A család alkotmányos fogalmát nem lehet kizárólag az Alaptörvény L) cikkének pusztá szövegét elemezve rekonstruálni. A fogalom tartalmát úgy lehet megállapítani, ha az alkotmány szövegét egységben, a releváns egyéb rendelkezésekkel együtt szemléljük, figyelemmel az azt meghatározó, illetve az arra rakódott alkotmánybírói gyakorlatot, az európai alkotmányos hagyományt és a nemzetközi alapjogvédelmi intézményrendszer kontextusát. Mi a helyzet azonban akkor, ha az ellentét nem csak az alkotmányos norma szintje alatt – az alkotmányhoz képest –, hanem az alkotmány szövegén belül is jelentkezik? Az ilyen ellentét azt eredményezi, hogy míg a szakjogi szabályok az alkotmány rendelkezéseinek egy részével harmonikus egységet alkotnak, más rendelkezéseivel ugyanúgy ellentétben állnak, mint ahogyan az adott alkotmányos rendelkezés az alkotmány egyéb rendelkezéseivel viszonyul.

Európai összehasonlításban az alkotmányos családfogalommal illetően több különböző modell különíthető el; a modellek alapján pedig következtetni lehet a nemzeti alkotmányozó szándékaira a család fogalmának formálására terén.¹⁸ Az egyes modellek esetében eltérően alakul a családfogalmak két szintjének egymáshoz való viszonya; annak megfelelően, hogy az alkotmányba iktatott akár teljes, akár részleges családfogalom – vagy annak hiánya – befolyásolta-e a család szakjogi felfogását, vagy esetleg éppen fordítva történt.

Országok, ahol az alkotmány sem részleges, sem teljes családfogalmat nem tartalmaz

Az alkotmányok egy részében érintőlegesen utalás sem szerepel a család létezésére, míg más alkotmányok rendelkeznek például a családot vagy a házasságot védő intézményvédelmi kötelezettségről. Ami az alábbi konstrukciókban közös, hogy hiányzik belőlük a törekvés a család – vagy akár a családi kapcsolatok egy jól azonosítható típusa (más alkotmányokban jellemzően a házastársi kötelék) – fogalmának definiálására az alkotmány szintjén. Noha a kategorizálás elsősorban a kodifikált alkotmányos családfogalom létezésére összpontosít, ennek hiányából a vizsgált országok egyikében sem lehet arra vonatkozó következtetést levonni, hogy ne létezne egy, az alapjogvédő szervek gyakorlatából rekonstruálható, az alapjogi családfogalmat meghatározó alkotmányos hagyomány. Ilyen értelemben tehát az alkotmányos családfogalom a kodifikáció tényétől független, autonóm kategória. A vizsgált európai alkotmányok közül a legtöbb ebbe a típusba sorolható¹⁹ – a következő néhány bekezdésben jellemző példákat emelek ki.²⁰

Ausztria alkotmányában nem találunk olyan szabályt, amely a házasság vagy az informális partnerkapcsolatok körvonalait rögzítené; az alkotmányos családfogalmat kodifikáció híján is meghatározza az Emberi Jogok Európai Egyezménye, valamint az egyenlőség alkotmányban is rögzített követelménye.²¹ Az egyenlőség követelményéből ugyanakkor az osztrák alkotmánybírók gyakorlata alapján nem következik, hogy a törvényhozónak tökéletesen azonosan kellene kezelnie a házasságot és az attól különböző partnerkap-

A TARTALMI ÉRTELEMBEN VETT ALKOTMÁNYOSSÁG HÍVEI SZÁMÁRA A VÁLASZTÁS EGYÉRTELMŰ: A JOGFORRÁSI HIERARCHIA FORMÁLIS TISZTELETE HELYETT AZ ELSŐDLEGES FELADAT – „FELÜLRŐL LEFELE” GONDOLKOZVA – A JOGSZABÁLY TARTALMI ÉRTELEMBEN VETT ALKOTMÁNYELLENESSÉGE-NEK KIKÜSZÖBÖLÉSE

csolatokat.²² Az egyenlőség e felfogása mindaddig azt sem zárta ki, hogy az azonos nemű párok számára kizárólag a regisztrált élettársi kapcsolat lehetőségét biztosítsa a jogalkotó, a közelmúltban azonban nagy változás állt be a kérdés megítélésében: 2017. decemberi döntésében²³ az osztrák alkotmánybíróság diszkriminatívnak minősítette az azonos neműek házasságkötésének tilalmát, így a törvényhozónak 2018 végéig meg kell teremtenie az azonos nemű párok házasságkötésének jogi lehetőségét.

Franciaország hasonló utat járt be: az alkotmány nem tartalmaz olyan rendelkezéseket, amelyek a család vagy a házasság fogalmának tartalmát lennének hivatottak megragadni, és nem utal az informális partnerkapcsolatok létezésére sem. Az alkotmányos családfelfogást az egyenlőség elve²⁴ fokozatosan, több lépcsőben²⁵ alakította – a francia alkotmánybíróság 2011-es döntése értelmében ez nem vonja maga után kényszerítő jelleggel, hogy az azonos nemű partnereket jogi értelemben ugyanúgy kellene kezelni, mint az ellentétes neműeket.²⁶ Attól függetlenül azonban, hogy a családi élethez való jogból nem vezethető le az azonos nemű személyek házasságkötéshez való joga, az alkotmánybíróság rögzítette a törvényhozó szabadságát a kapcsolódó szakjogi szabályozási megoldások kialakításában; ennek két évvel később, az azonos nemű személyek házasságkötésének elfogadásával kézzelfogható eredménye is lett.²⁷

A belga alkotmány nem biztosít kifejezett védelmet a házasságnak. A gyakorlatban ezzel állhat összefüggésben, hogy Belgium volt a második állam a világon, amely lehetővé tette az azonos neműek házasságkötését,²⁸ és a gyakorlat mára egységesnek tűnik abban,²⁹ hogy nincs olyan, a házasságot védő intézményvédelmi kötelezettség, ami kizárná az informális partnerkapcsolatok egyenlő védelmét.³⁰ Az alapjogi családfogalmat meghatározza az alkotmány törvény előtti egyenlőséget előíró és diszkriminációt tiltó rendelkezése.³¹

A finn alkotmány a szociális biztonsághoz való jog körében tér ki a család és a gyermekek védelmére vonatkozó pozitív állami kötelezettségre,³² de a család fogalmát nem határozza meg. A finn parlament alkotmányügyi bizottsága foglalkozott a kérdéssel, vitatva annak a kormányzati javaslatnak a megalapozottságát, amely a házastárs fogalmát a házassághoz hasonló egyéb együttélési formákra is kiterjesztette volna a finn állampolgársági törvény alkalmazásában.³³ Egy 2014-es ügyben viszont³⁴ – a lakhatási támogatások kapcsán – dominánsan jelent meg az az

igény, hogy a fogalmi meghatározásoknak egyszerre kellene teret adniuk a támogatást igénylők önértelmezésének, valamint keretet szabniuk a jogalkalmazók jogértelmezésének.

A vizsgált kategórián belül az alkotmányos családfogalmakat illetően meghatározónak tűnik az önrendelkezési jog, a személyiség szabad kibontakoztatása, valamint az általános cselekvési szabadság. Németország alkotmánya a házasság és a család számára kiemelt védelmet biztosít.³⁵ A házasságon kívüli együttélési formák a német alkotmánybíróság 1990-ben született döntése óta³⁶ az általános cselekvési szabadságot garantáló önrendelkezési klauzula alapján³⁷ részesülnek védelemben. A magyar alkotmánybírósági felfogásban is kimutatható *Abstandsgebot*,³⁸ amely magyarul a házasság és az egyéb együttélési formák világos elkülönítésére vonatkozó állami kötelezettségként írható körül, az idők folyamán sokat oldódott az alkotmánybírósági gyakorlatban.

2002-ben a testület kimondta, hogy az alkotmány családot és házasságot védő rendelkezéseiből nem következik, hogy a házasságnál kedvezőtlenebbül kellene kezelni a más típusú kapcsolatokat,³⁹ fenntartva ugyanakkor azt az elvi alapállást, hogy a két jogintézmény tökéletesen egyező szabályozása viszont éppen a házasság elutasítására vonatkozó döntést,

ezáltal pedig az önrendelkezés szabadságát korlátozná.⁴⁰ A családfogalom rugalmasságát mutatja, hogy 2017 júniusában a Bundestag megszavazta a polgári törvénykönyv azon módosítását, amelyre az azonos neműek házasságkötésének lehetővé tételéhez volt szükség; a rendelkezés időközben hatályba is lépett.⁴¹ Az élettársi kapcsolatban élő személyek vagyoni viszonyai kapcsán ugyanakkor továbbra is érzékelhető a házasságtól való egyértelmű elkülönítés; ezeket a körülményeket az érintettek különféle szerződések megkötésével ellensúlyozhatják.⁴²

Csehországban – kodifikált alkotmányos családfogalom híján – hagyományosan az alkotmány azon rendelkezése gyakorol hatást a család felfogására, amely kimondja, hogy minden polgárnak szabadságában áll megtennie bármit, amit nem tilt törvény, miközben senki sem kötelezhető semmire, aminek megtételét törvény nem írja elő számára.⁴³ A személyes életforma meghatározását illetően élvezett szabadság a családképben is lecsapódik – a családkénti elismerés lehetőségétől a házasságon kívüli együttélési formák sincsenek elzárva.⁴⁴ A közelmúltban ez a nyitott családkép mérettetett meg, amikor a cseh képviselőház képviselői az azonos neműek házasság-

kötését lehetővé tévő javaslatot terjesztettek a parlament elé, mire válaszul egy másik frakció azzal az elgondolással állt elő, hogy a cseh parlament foglaljon alkotmányba egy olyan kitélet, miszerint házasságra kizárólag egy férfi és egy nő léphet. A cseh kormány a két javaslat közül a családfogalom bővítését célzó mellé állt;⁴⁵ ennek alapján valószínűnek tűnik az azonos nemű párok házasságkötésének lehetővé tétele. A javaslat indokolása szerint a módosítás célja az, hogy „az azonos nemű párok és gyermekeik családi élete ugyanolyan szintű védelmet élvezzen, mint a házastársaké és gyermekeiké”.

A görög legfelsőbb bíróság azt a következtetést vont le az alkotmány házasságot, családot és gyermekeket védő rendelkezéseiből,⁴⁶ valamint a jogrendszer szakjogi szabályaiból, hogy a jogalkotó jó okkal nem szabályozta az informális partnerkapcsolatok kérdését – a házasság és az egyéb tartós együttélési formák különböző társadalmi igények kielégítésére szolgálnak; az önrendelkezés körébe tartozó döntés, ha valaki nem kíván jogilag szabályozott házassági kötelékben élni.⁴⁷ A portugál alkotmányos hagyomány a *de facto* élettársi kapcsolatokat a személyiség szabad kibontakoztatásához való joghoz társítja,⁴⁸ Svédország pedig az állami semlegesség alapján jut hasonló következtetésre: vagyis arra, hogy ne legyenek olyan jogi rendelkezések, amelyek nehézségek elé állíthatják azokat, akik házasságkötés nélkül akarnak családot alapítani és gyermeket vállalni.⁴⁹ A házasság felfogása Svédországban az egyéb partnerkapcsolatokhoz hasonlóan rugalmas: az országban 2009 óta köthetnek házasságot az azonos nemű párok,⁵⁰ de a házasságról alkotott kép felfogása nemcsak a feleket illetően, hanem időtartama, vallásos tartalma, illetve a tradíciókhoz való viszonya szempontjából is nagy változásokon ment keresztül.⁵¹

Országok, ahol az alkotmány részleges családfogalmat tartalmaz

A fentiekől eltérően egyes alkotmányok olyan rendelkezéseket tartalmaznak, melyek leírják a családi kapcsolatok egy jellemző körét, de nem határozzák meg a családi kapcsolat külső határait. A részleges családfogalmak tehát megragadnak bizonyos elemeket, melyeket kodifikált formában is az alkotmányos családfogalom alá vonnak, nem céljuk azonban a család és az egyéb magánjellegű kapcsolatok restriktív elhatárolása.

Bulgária alkotmánya kimondja, hogy a házasság egy férfi és egy nő kapcsolatán alapul, és ezt a kapcsolatot a család fogalmához is köti.⁵² Noha az alkotmány szövegéből nem következik a házasság és a család közötti kapcsolat kizárólagossága, a Commission

on European Family Law (CEFL) kérdőívét kitöltő szakértők a bolgár alkotmányos gyakorlatot úgy értékelték, hogy a család fogalma kizárólag a polgári házasságon alapuló viszonyokra terjed ki.⁵³ 2012-ben felmerült annak igénye, hogy a bolgár családjogi törvény az azonos nemű párokról is említést tegyen, erre azonban végül nem került sor.⁵⁴

Az alkotmányszöveg szintjén hasonló, a gyakorlatban azonban ellentétes tendenciát mutat Horvátország, ahol az alkotmány⁵⁵ az állam védelme alá helyezi a családot, és kimondja, hogy a házasság egy nő és egy férfi életre szóló szövetsége – miközben a házasság, az élettársi kapcsolat és a család egymás mellett említett és egymással összefüggésbe hozott fogalmainak pontos viszonyát nem tisztázza. A horvát példát értékelő szakértői álláspont szerint ugyanakkor ennek a részleges családfogalomnak a gyakorlatra nézve nem sok hatása van, hiszen a szakjogágak az azonos és különemű párok informális partnerkapcsolatait gyakorlatilag egyenlő tartalommal szabályozzák; annak ellenére, hogy a horvát alkotmány a családjogi törvényben kibontott értelmezés szerint kizárólag a különemű párok együttélését érti élettársi kapcsolat alatt.⁵⁶

A litván alkotmány a házasság fogalmát szintén férfi és nő kapcsolatára korlátozva határozza meg, és a fenti példákhoz hasonlóan egymás mellett hivatkozik a családra, a gyermekvállalásra és a házasságra – odáig azonban nem megy el, hogy kizárólagosnak mondja ki ezeknek a fogalmaknak az egymással való kapcsolatát.⁵⁷ A litván alkotmánybíróság – mozgásterét kihasználva – úgy értelmezte az alkotmány vonatkozó rendelkezéseit, hogy az védelmet biztosít azoknak a családoknak is, amelyek nem házasság alapján jöttek létre, hanem különemű partnerek egymás iránti érzelmein, felelősségén és tiszteletén alapuló, egyéb partneri viszonyra épültek.⁵⁸

Alkotmányos távlatokban viszonylag friss, 2005-ös fejlemény eredménye az a módosítás, mellyel Lettország alkotmányába bekerült egy részleges családdefiníció, amely a házasságot egy férfi és egy nő kapcsolataként határozza meg.⁵⁹ Az alkotmánymódosításhoz készült kommentár⁶⁰ szerint az alkotmánymódosításra azért volt szükség, mert a házasság fogalmát a szakjogágak nem definiálták, miközben a házasságról és a családról alkotott, a lett történelem során megszilárdult hagyományos nézeteket „folyamatos támadások” érték. Mivel azonban az alkotmány nem állítja, hogy a családi kapcsolat alapja kizárólag a házasság lehetne, a lett alkotmánybíróság töretlenül támaszkodik a nemzetközi emberi jogi dokumentumokra, illetve a nemzetközi alapjogvédő szervek gyakorlatára: bizonyos helyzetekben a házasság nélkül együtt élő személyek kapcsolatát is

a család körébe tartozónak tekintti a testület a családfogalom alkotmánybíróági értelmezése során.⁶¹ Noha a módosítással az alkotmányszöveg egy lépést tett a család fogalmának tradicionális felfogása felé, a jelen tanulmány alapjául szolgáló felmérés hosszasan sorolja azokat a szakjogági szabályokat, amelyek nem tükrözik vissza az alkotmánymódosítás indokolásában felrajzolt tradicionális családképet.⁶² 2015-ben benyújtottak egy módosítást a polgári törvénykönyvhöz, amely két személy számára nemtől függetlenül elérhetővé tette volna a regisztrált élettársi kapcsolatot, a házassághoz hasonló tartalommal. A javaslatot elutasították, az ügy azonban megmutatta, hogy a kérdés rendezése Lettországból sem tekinthető véglegesnek.⁶³

Az alkotmány a család határait lezáró, teljes családfogalmat vezet be

A teljes családfogalmak a családi kapcsolatoknak olyan meghatározását adják, miszerint a házasság és a család közötti viszony egyértelműen kizárólagos – a családi kapcsolat alapjaként alkotmányi szinten a házasságot jelölik meg. A teljes családfogalom elméletileg jelenthetné a családi kapcsolat egyéb kizárólagos definícióját is, a gyakorlatban azonban nincsen olyan európai alkotmány, amelyben a fenti mintától eltérően jelenne meg.

Írország alkotmánya a legbőbeszédűbb alkotmány, ha családi kapcsolatokról van szó: a 41. cikkben a nők (és csak a nők) ház körüli teendőitől kezdve a válásra vonatkozó alapvető szabályokig szokatlan konkrétsággal megfogalmazott rendelkezéseket találunk. Míg a kodifikált alkotmányos családfogalom nélküli államok családfelfogása jellemzően befogadó, a részleges családfogalmak elemzése során az az ambíció mutatkozik meg, hogy a házasság fogalmát alkotmányi szinten rögzítő alkotmányozó kizárja az azonos nemű személyek házasságkötésének lehetőségét, ezáltal szűkítve a családfogalom határait. Az ír alkotmány sajátosságát az adja, hogy egyik tendenciába sem illeszkedik: a családi kötelek alapjaként a házasságot jelöli meg, vagyis a család felfogását illetően egyértelműen restriktívnek tekinthető, ugyanakkor a kodifikált definíció révén kifejezetten tágítja a kereteket a házasság vonatkozásában, amikor úgy rendelkezik, hogy a házasságkötés szabadsága nemi

AZ ÍR ALKOTMÁNY SAJÁTOS-
SÁGÁT AZ ADJA, HOGY EGYIK
TENDENCIÁBA SEM ILLESZ-
KEDIK: A CSALÁDI KÖTELEK
ALAPJAKÉNT A HÁZASSÁGOT
JELÖLI MEG, VAGYIS A CSA-
LÁD FELFOGÁSÁT ILLETŐEN
EGYÉRTELMŰEN RESTRIKTÍV-
NEK TEKINTHETŐ. UGYAN-
AKKOR A KODIFIKÁLT DEFINÍ-
CIÓN RÉVÉN KIFEJEZETTEN
TÁGÍTJA A KERETEKET A HÁ-
ZASSÁG VONATKOZÁSÁBAN,
AMIKOR ÚGY RENDELKE-
ZIK, HOGY A HÁZASSÁGKÖ-
TÉS SZABADSÁGA NEMI HO-
VATARTOZÁSUKTÓL FÜGGET-
LENÜL MEGILLETI AZ ÉRIN-
TETT FELEKET

hovatartozásuktól függetlenül megilleti az érintett feleket.⁶⁴

A CEFL szakértőinek állítása szerint az ír alkotmány nem tartalmaz precíz családdefiníciót, és csak a bírósági jogértelmezésből fakad az az 1966 óta töretlen értelmezés, miszerint a család kizárólag házasságon alapulhat.⁶⁵ Ez azonban vitatható állításnak tűnik, mivel az ír alkotmány megfogalmazása a kérdésben meglehetősen egyértelmű: kizárólag a házasságon alapuló közösséget tekintik családnak.⁶⁶ E merev felfogás ellenére az élettársi kapcsolatok – és egyáltalán a család – társadalmi megítélésének változása a szakjogági szabályok változásán mérhető, és erősödnek azok a hangok, amelyek az alkotmány szöve-
gének tarthatatlanságát hirdetik.⁶⁷

Teljes családfogalmat kodifikált Olaszország alkotmánya is, amely szintén házassági köteleken alapuló közösségként védi a családot⁶⁸ – anélkül azonban, hogy a házasságot férfi és nő kapcsolataként szabályozná. A házasságtól eltérő típusú partnerkapcsolatok az alkotmány 2. – az önkifejezés szabadságát biztosító – cikkének védelmét élvezik.⁶⁹

A teljes családfogalmak tárgyalásának körében Románia megkerülhetetlen példa: itt az alkotmány jelenleg is házassági köteleken alapuló közösségként értelmezi a családot,⁷⁰ és folyamatosan napirenden van az azonos nemű partnerek házasságkötésének alkotmány általi tiltása.⁷¹ A törvényhozás során már többször felmerült – a házasságkötéstől elkülönített kérdésként – az azonos nemű partnerek regisztrált élettársi kapcsolatának elismerése, ezeket a javaslatokat azonban nem fogadták el.⁷²

KÖVETKEZTETÉSEK

A fentiek alapján elmondható, hogy a kodifikált alkotmányos családfogalmat nem alkalmazó országok gyakorlatában az alapjogi családfogalmat az egyenlőség és az önrendelkezés alkotmányban rögzített garanciái formálják. A családfogalom alkotmányi szintű kodifikációjának hiánya nem jelenti szükségképpen azt, hogy a nemzeti alkotmányos intézmények gyakorlata – vagy akár a kapcsolódó területek szakjogági szabályozása – liberális lenne; a változás lehetősége azonban az ilyen esetekben alkotmánymódosítás nélkül is nyitva áll, és számos ország (pél-

dául Németország, Ausztria, Franciaország, Finnország és Csehország) esetében látható, hogy a változás a gyakorlatban be is következik. A változás ténye önmagában igazolja, hogy az alkotmány, valamint a jogforrási hierarchiában az alkotmány alatt elhelyezkedő normák között kapcsolat van: a szakjogági családfogalmak változásának irányát az alkotmányos családfogalom nyitottsága kodifikált fogalom nélkül is megszabja.

Azokban az országokban, amelyek esetében az alkotmány részleges családfogalmat alkalmaz, az tűnik jellemzőnek, hogy a gyakorlat a nemzetközi sztenderdekre és a nemzeti alkotmány egyéb rendelkezéseire hivatkozva oldja a definíció merevségét (Horvátország, Litvánia, Lettország és Olaszország esetében mindenképpen). A családdefiníció célja minden esetben a család fogalmának szűkítése – a részleges családdefiníciót bevezető alkotmányok esetében a fogalom tehát a zártságával akar hatni a jogrendszer alacsonyabb szintjein, illetve a jogalkalmazásban, ennek az ambíciónak a sikeressége azonban vitatható.

Jelen tanulmány nem vállalkozik arra, hogy a család társadalmi felfogásának Európában megfigyelhető változásait elemezze, ugyanakkor annyit szükséges rögzíteni, hogy az élettársi kapcsolatok számának növekedése és a házasság intézményének csökkenő népszerűsége általános tendenciaként jelentkezik; ez alól a restriktív alkotmányos családfogalmat alkalmazó országok sem jelentenek kivételt.⁷³ A közelmúltban hatályba léptetett megszorító alkotmányos definíciók kapcsán rendszeresen elhangzó, a tradicionális családkép elsőbbségét hirdető hivatkozásokból arra következtethetünk, hogy a kodifikáció célja túlmutat a szakjogágak befolyásolásának igényén. A családfogalom alkotmányos szűkítése nem csak a szakjogágakra és a jogalkalmazóra, hanem a társadalomra is hatni kíván.

Magyarországon az alkotmányos családfogalom történetileg az első két kategórián át érkezett meg a jelenlegi, vagyis a harmadik megközelítést alkalmazó modellbe. Az Alaptörvény hatályba lépése előtt Magyarország a fentiekben alkalmazott besorolás szerint az első kategóriába tartozott, mert a család fogalmát az alkotmány szövegszerűen még részben sem rögzítette. A köztársasági alkotmány utalt ugyan a házasság és a család intézményére, és a szöveg egyszerű nyelvtani értelmezése azt is megmutatta, hogy az alkotmány a kettőt egymással kapcsolatba hozta, mindezt azonban anélkül tette, hogy megpróbálta volna a családot, a házasságot vagy ezek egymáshoz való viszonyát meghatározni.⁷⁴ Az Alaptörvény hatályba lépésével az alkotmányos családfogalom az elsőből a második kategóriába lépett: az Alaptörvény

a házasság intézményét már férfi és nő között létrejött életközösségként védte, de változatlanul nem fejtette ki a házasság és a család összefüggéseit, sem a család fogalmát,⁷⁵ így ezt részleges családfogalomként értékelhetjük. Újabb fordulatot az Alaptörvény negyedik módosítása hozott; ezzel Magyarország azon európai országok szűk csoportjába került, amelyek a házasság és a család tartalmát teljes körűen meghatározó, zárt családfogalmat foglaltak az alkotmányba.

SZÁNDÉKBÓL VALÓSÁG? A KODIFIKÁLT ALKOTMÁNYOS CSALÁDFOGALOM A SZAKJOGÁGI GYAKORLAT TÜKRÉBEN

Az Alaptörvény 28. cikke kimondja, hogy a bíróságoknak a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét az Alaptörvénnyel összhangban kell értelmezniük. Az Alaptörvény – szokatlan módon – saját rendelkezéseire nézve is ad útmutatást az értelmezéshez, amikor rögzíti, hogy a rendelkezések célja az irányadó az értelmezéskor.⁷⁶ Mivel az Alaptörvény a jogrendszer alapja, tartalma pedig mindenkire kötelező,⁷⁷ hatása nem csupán a bírósági jogalkalmazásban, hanem azon kívül is érvényesül. Az Alaptörvény L) cikk (1) bekezdésének a családfogalom leszűkítését célzó szemléletének – ha az alkotmányra normatív dokumentumként tekintünk – a jogalkalmazás valamennyi szegletében tükröződnie kellene, a szakjogági családfogalmakon keresztül. A tanulmány harmadik tartalmi egysége azt próbálja feltárni, hogy ez tényleg megvalósul-e.

Az L) cikk (1) bekezdésének tétje a gyakorlatban

A kodifikált alkotmányos családfogalom emberi életet határozhat meg; ezt az állítást önmagában is alátámasztja egy, az alapvető jogok biztosának jelentése nyomán⁷⁸ szélesebb körben is ismertté vált örökbefogadási ügy.⁷⁹

Egy pécsi orvos, Molnár Adrienn és párja, Szilvia (aki a nyilvánosság előtt nem kívánta felfedni vezetéknévét) több évnyi együttélés után közösen döntöttek úgy, hogy örökbe szeretnének fogadni egy gyermeket. A jogi lehetőségeket ismerve tisztában voltak vele, hogy azonos nemű partnerekként közös örökbefogadásra nincs módjuk,⁸⁰ ezért Molnár Adrienn egyedülálló örökbefogadóként vett részt az eljárásban; ugyanakkor az örökbefogadási tanácsadónak már az eljárás kezdetén egyértelműen tudomására hozta, hogy vele azonos nemű élettársával együtt szeretné majd a gyermeket nevelni. Az eljárás kezdetén úgy tűnt, hogy ez nem jelent problémát: lezajlott az

örökbefogadás előtti tanácsadás, Molnár Adrienn elvégezte a tanfolyamot, elkészült a környezettanulmány és a pszichológiai vélemény, és mindkettő egyöntetűen azt támasztotta alá, hogy a reménybeli örökbefogadó szülő személyisége, valamint körülményei alapján is messzemenőig alkalmas egy gyermek felnevelésére. Ekkor került szóba az akkor még 16 hónapos, örökbefogadásra váró kislány, aki az ügyben Nati néven szerepelt.

A potenciális örökbefogadó szülőket összesítő besorolási lista első helyén Molnár Adrienn állt, ugyanakkor – mivel a Ptk. kimondja, hogy a gyámhatóságnak elsőbbséget kell adnia a házasságban élő örökbefogadónak⁸¹ –, Natit első alkalommal egy, a listán hátrébb álló házaspárnak ajánlották ki. A házaspár a gyermeket elutasította, aminek oka a dokumentáció alapján csupán sejthető: az ok a kislány roma származása vagy szociális háttere, esetleg egészségi állapota lehetett. Molnár Adrienn a házaspár elutasító nyilatkozata után kapott lehetőséget a gyermekről készült dokumentáció megismerésére, majd pedig az első személyes találkozóra, melyet követően Molnár Adrienn azonnal világossá tette, hogy a gyermeket rendszeresen szeretné látogatni. Az ismerkedés sikeres volt; Nati kirendelt gyermekvédelmi gyámja és Molnár Adrienn a gyámhatóság előtt személyesen terjesztették elő egybehangzó kérelmüket az örökbefogadás iránt.⁸²

A kérelem előterjesztésének másnapján a gyámhatóság⁸³ végzésben kért tájékoztatást a gyermekvédelmi szakszolgálattól⁸⁴ arra nézve, hogy a gyermek kijánlásakor volt-e az egységes örökbefogadási nyilvántartásban az illetékességébe tartozó alkalmas, házasságban élő örökbe fogadni szándékozó személy, vagy ennek hiányában a szakszolgálat megkereste-e az országos örökbefogadást elősegítő szervet. A szakszolgálat válaszában ismertette az ügy hátterét, és kifejtette, hogy mivel Molnár személyében a gyermek számára alkalmas örökbe fogadni szándékozó személyt találtak, és lakóhelyét tekintve a szakszolgálat illetékességébe tartozott, nem volt szükség az országos szerv megkeresésére. Ezt követően a gyermekvédelmi gyám indokolás nélkül visszavonta az örökbefogadás engedélyezése iránti kérelmét, a gyámhatóság pedig erre hivatkozva már másnap elutasította az örökbefogadás engedélyezését. A gyermekvédelmi gyám döntésének indokolását az alapvető jogok biztosának jelentése nyomán ismerhettük meg: kifejezetten az Alaptörvény L) cikkére hivatkozva döntött úgy, hogy a kérelmet visszavonja,⁸⁵ tehát az Alaptörvény családfogalmára hivatkozva lehetetlenítette el egy család létrejöttét. A történeteket az időbeli egybeesések és az egyéb körülmények miatt az alapvető jogok biztosja is úgy értékelte, hogy egymással min-

den valószínűség szerint ok-okozati összefüggésben álltak⁸⁶ – a gyámhatóság megkeresése és a gyermekvédelmi gyám feltehetően egyeztettek egymással az örökbefogadás megakadályozása érdekében.

Az ügy kapcsán megfigyelhetjük, hogy milyen következményei lehetnek az L) cikk családfogalmának a szakjogági szabályok értelmezésére. A hatályos örökbefogadási szabályok preferenciakritériumai szerint a belföldiek előnyben részesítendőek a külföldiekkel szemben,⁸⁷ a helyben lakók az ország más részein élőkkel szemben,⁸⁸ illetve a házaspárok az egyedülállókkal szemben⁸⁹ – az ugyanakkor már a jogalkalmazó értelmezésén múlik, hogy a preferenciakritériumok erősrendje hogyan alakul. A gyermekvédelmi szakszolgálat a házaspárok előnyben részesítését megelőző feltételként értékelte a helyben lakás szempontját. Ez az álláspont számos szemponttal alátámasztható: a megyén belüli örökbefogadás lehetővé teszi a gyermek kulturális önazonosságának legalább részbeni megőrzését, ami enyhíti az örökbefogadás nehézségeit, a személyes ismeretség miatt egyszerűbb a problémák észlelése, és egyébként is számos előnnyel jár az eljárás és az utánkövetés technikai lebonyolítása szempontjából, ha az örökbefogadó személy is ugyanabban a megyében él. Mindezek a szempontok pedig (a szakszolgálat szerint) felülírják a házassági kötelék meglétének preferenciakritériumát. Ezeket a feltételeket tartalmilag egy szempont, „a gyermek legjobb érdeke” fűzi össze.⁹⁰ Ehhez képest a gyámhatóság a feltételeket úgy értelmezte, hogy a lokációra vonatkozó kitételnél a házaspárok előnyben részesítése erősebb: ez azt jelenti, hogy ha a megyén belül nincs alkalmas házaspár, akkor a megyén belüli egyedülálló örökbefogadó helyett az országos listáról kell alkalmas házaspárt felkutatni. Az ilyen értelmezés gyakorlatilag kiüresíti az egyedülálló személyek örökbefogadási lehetőségeit;⁹¹ kérdéses tehát, hogy van-e bármilyen olyan indok, ami elég erős ennek megalapozásához. A gyámhatóság nem sorolt fel a szakszolgálatéhoz hasonló tartalmi érveket, álláspontja viszont az L) cikk szigorúan *önmagában vett, az Alaptörvény egyéb rendelkezéseitől elválasztva szemlélte* családfogalmával kétségtelenül összhangban áll: a családi kapcsolat alapja ezek szerint férfi és nő házassága, nem pedig egy egyedülálló személy – és különösen nem egy azonos nemű pár – örökbefogadásra irányuló elhatározása.

Az ombudsman kifejtette, hogy a család ehhez hasonló restriktív felfogása az egyenlő méltóság, valamint a magán- és családi élethez való jog alapjaival áll ellentétben;⁹² a konkrét esetben pedig az is nyilvánvaló, hogy a gyermek érdekét sem szolgálta az – tekintve a hatásokat –, hogy megszakadt a már kialakult kapcsolat közte és Molnár Adrienn, valamint

a párja között.⁹³ Az esettanulmány rámutat arra, hogy milyen megrázó személyes következményekkel jár az Alaptörvény családfogalmának önmagában, az alkotmányosság kontextusából kiszakított értelmezése. De vajon állíthatjuk-e azt, hogy az L) cikk (1) bekezdésének így felfogott következményei átfogó érvényűek?

Jogalkalmazói attitűdök

Az esetjogi kutatás arra az előzetes felvetésre támaszkodott, hogy az ismert és a tanulmány elején hivatkozott családfogalmak kijelölnek egy olyan területet, amelyen belül a családdal kapcsolatos tárgyszavakra és meghatározó kifejezésekre keresve felbukkannak azok az ügyek, amelyekből következtetéseket lehet levonni a jogalkalmazók családfogalommal kapcsolatos attitűdjeire nézve. Az ügyek kiválasztásakor tartalmi és formai szempontokat egyaránt figyelembe vettem. Tartalmi szempontból olyan eseteket kíséreltem meg felkutatni, amelyek jellegükből adódóan kifejezetten kapcsolódnak valamilyen szakjogági családfogalomhoz – ilyenek például a fenti örökbefogadási ügyszakhoz hasonló, vagyis a hagyományosnak tetelezettől eltérő konstrukciókon alapuló családok családjogi ügyei –; továbbá megkíséreltem elemezni a gyermekek érdeke és a család mint védett jogi tárgy ellen irányuló bűncselekmények bírói gyakorlatát. Az L) cikk szakjogági lenyomatait kutatva hasonló jelentőséget tulajdonítottam a családjegyesítés céljából kiadott tartózkodási engedélyekkel kapcsolatos gyakorlatnak is. Ezek a várakozások részben teljesültek, részben cáfolatot nyertek; ahol viszont a kutatás negatív eredménnyel járt, ott a szakértőkkel folytatott interjúk⁹⁴ nyomán vált világossá, hogy a negatív eredmény éppen az alkotmányos családfogalom és a szakjogágak közötti szakadék legjellemzőbb tünete. A tartalmi szempontú kutatás kiegészítéseként – ügyszakra és az ügy tárgyára való tekintet nélkül – szűrőpróbaszerű keresést is végeztem a döntvénytárban; feltételezve például, hogy annak módjából, ahogyan a bíróság adott esetben a „családi körülményeket” minősíti, következtetéseket lehet levonni arra nézve, hogy mit is ért család alatt. Ezzel a módszerrel az eredeti kutatási területtől teljesen eltérő ügyekben is felszínre kerültek olyan motívumok, amelyek relevánsak a téma szempontjából.

Az első és legjellemzőbb tanulság, hogy azoknak a kapcsolattípusoknak, amelyeknek a családfogalom határai szempontjából valódi relevanciájuk lenne, szinte lehetetlen nyomát találni a polgári bíróságok gyakorlatában. A családjogi ügyeket vizsgálva az a hamis kép tárul elénk, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolatban élőknek nincsenek jogvitáik, azonos nemű személyek Magyarországon nem nevelnek közö-

sen gyermekeket, a dajkaanyaság és a béranyaság jelensége pedig – a poliamor kapcsolatokhoz hasonlóan –, egyszerűen nem létezik. Az a józan ész alapján is világos, hogy ez a benyomás nem felel meg a valóságnak, valamiért azonban ezek az ügyek nem kerülnek a bírósági jogalkalmazás látóterébe, és ezért a bíróság ilyen ügyekben nem is találkozik azzal a kényszerrel, hogy a család fogalmát értelmezze. Pedig éppen ezek lennének azok az esetek, ahol az értelmezés valódi kihívást jelentene. A bírósági gyakorlatban a család irányában megnyilvánuló intézményvédelmi kötelezettség sokkal inkább a gyermek legfőbb érdekének, valamint a házasság intézményének védelmében konkretizálódik. Az a kapcsolat, amelyben gyermek nevelkedik, a családjogi praxisban család – nincs különbség a szerint, hogy a gyermek élettársi kapcsolatból vagy házasságból származik-e. A jellemző családjogi ügyek leginkább a házasság felbontásával kapcsolatosak, ezekben pedig a bíróság szükségszerűen a házasságon alapuló család tradicionális koncepciójával találkozik. Az élettársi kapcsolatok felbomlásakor a házasság felbontásakor felmerülő járulékos kérdésekben (kapcsolattartás, szülői felügyelet, gyermektartás stb.) merülhet fel igény a bíróság döntésére. Ugyanakkor, ha házasság híján nincs szükség arra, hogy a felek a válás miatt bírósághoz forduljanak; jellemzőbb, hogy a vitás kérdéseket hallgatólagos vagy írásban kötött megállapodásokkal saját maguk rendezik, bíróság bevonása nélkül. A kutatás során megkérdezett, budapesti kerületben dolgozó bírósági titkár egyetlen olyan folyamatban lévő ügyet tudott említeni, amelyben bejegyzett élettársi kapcsolat felbontásáról kell majd dönteni, és tapasztalata szerint hasonlóan nem jellemzőek a bér-, illetve dajkaanyasággal kapcsolatos vitás helyzetek (amelyek a törvényi tilalom ellenére előfordulnak a gyakorlatban). A házasságot a bíróságok törvényi kötelezettségek alapján védik – az intézményvédelmi kötelezettség megnyilvánulásának tekinthető például a kiskorú gyermekre való tekintettel kötelezően elrendelt mediáció⁹⁵ vagy a felek bármikor megkísérelhető békítése⁹⁶ –, ez azonban a szakértő szerint nem sokat számít, hiszen az általa ismert bíróságra évek óta napi szinten 3-4 házasság felbontására irányuló kereset érkezik, és aki idáig eljut, az szinte soha sem gondolja meg magát.

Azt a feltevést, hogy a bíróság a családok spektrumának csak egy igen szűk szeletével találkozik, a józan ész érvein, valamint a mindennapi tapasztalatokon túl a magánszférával kapcsolatos stratégiai ügyeket vivő jogvédők is alátámasztották. Gyakorlatukban a szociológiai értelemben vett család számtalan formájával dolgoznak: tanácsot kérnek tőlük nagyszülők, akik a szabadságvesztés büntetését töl-

tő szülő távollétében unokájukat egyedül nevelik; problémákkal fordulnak hozzájuk gyermeket nevelő élettársak és egyedülálló szülők is. Ezekben a mindennaposnak mondható – például kórházi látogatással, egészségügyi döntésekkel, a gyermek iskoláztatásával kapcsolatos – esetekben a gyermeknevelés ténye a közös, ami arra enged következtetni, hogy a szociológiai családfogalom szempontjából a gyermek személye határozza meg a családot, és minden egyéb családi kapcsolat a szülő–gyermek viszony köré rendeződik. Árnyalja ezt a képet, hogy sok pár szeretne ugyan, de – jellemzően egészségügyi okokból – nem tud gyermeket vállalni, mások pedig tudatosan döntenek a gyermektelenség mellett. A gyermekvállalást tudatosan elutasító párok lassan Magyarországon is mérhető kategóriát alkotnak, Nyugat-Európában pedig már a népesség jelentős százalékát teszik ki.⁹⁷ Akár tudatos döntés a gyermekvállalás elutasítása, akár más ok áll a gyermektelenség mögött, az érintett párok saját köteleküket családként fogják fel, ami megkérdőjelezi a kizárólagosan gyermekközpontú családfogás létjogosultságát. A jogvédők a minket körülvevő társadalmi valóság részeként értékelték az azonos nemű párok általi örökbefogadást, a dajkaanyaságot és a poliamor kapcsolatokat; hangsúlyozva, hogy a közfelfogás által atipikusnak tartott családmódok választása annak elfogadásával jár, hogy a résztvevők tudják: nem számíthatnak a hatóságok támogatására. Egy jellemző példa: a jogvédők több esetben találkoztak azzal a jelenséggel, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolatban élők a konfrontáció elkerülése érdekében annak ellenére is inkább felbontják a bejegyzett élettársi kapcsolatot az örökbefogadás előtt, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolatban élő személyek általi, egyedülállóként történő örökbefogadás nem tilos. Ha az ilyen és ehhez hasonló, speciális családi közösségek funkcionálni tudnak, létezésükkel a jogalkalmazónak nincs dolga, mert különböző meghatalmazásokkal és szerződésekkel a felmerülő problémák anélkül kezelhetők, hogy a jogalkalmazók előtt ezek a kapcsolatok családként méretnének meg. Amikor viszont valamelyik résztvevő nem hajlandó többé együttműködni a konszenzuális megoldások fenntartásában, a jogi eszközök csődöt mondanak. Ezt a „csődöt” a kutatásban megszólaltatott szakértők úgy ragadták meg, hogy intézményi garanciák helyett legfeljebb személyi garanciák érvényesülnek; tehát mindig az adott ügyintéző szakmai és személyes kvalitásain múlik, hogy milyen érzékenységgel áll az adott ügy megoldásához.

A szóhasználatot vizsgálva elmondható, hogy a bíróságok az egymással házastársi kötelékben álló, közös gyermekeket nevelő személyek körén kívül⁹⁸ nyilvánvalóan a családi élet körében értékelik, ha valaki

élettársával nevel közös gyermekeket,⁹⁹ és a körülményektől függően azt is, ha valaki az élettársával gyermekek nélkül él együtt.¹⁰⁰ Az L cikk (1) bekezdésétől látványosan eltérő tendencia, hogy a bíróságok családi életként tartják számon a testvérrel¹⁰¹ és a nagyszülőkkel való kapcsolatot is.¹⁰² A család fogalmának hasonlóan nyitott felfogásáról árulkodnak azok az ügyek, amelyekben az ügyészség kapcsolati erőszak címén emel vádat: a törvényi tényállással összhangban vádemelés alapjául szolgálhat akár a házastárs, akár az élettárs bántalmazása – attól teljesen függetlenül, hogy a bántalmazó kapcsolatban érintett-e közösen nevelt gyermek,¹⁰³ de az idős szülők bántalmazása is vádemeléshez vezethet.¹⁰⁴

A családot az Alaptörvény definíciójától eltérő, tényszerű kapcsolatként értelmező felfogásra olykor egészen meglepő példák kínálkoznak. Munkaügyi jogvitává fejlődött például az az ügy, amelyben a felperes gyermekkorától kezdve egy plébánián nevelkedett, később pedig a plébánia házvezetőnője lett. A felperest a plébános nevelte, anélkül, hogy közöttük bármiféle rokoni kapcsolat állt volna fenn – a plébános a felperesnek nem volt gyámja, és szülői felügyeletet sem gyakorolt felette. A háztartást vezető felperes „kosztot és kvártélyt”, illetve költséget kapott munkavégzéséért, azonban a plébános halála után felszólították, hogy hagyja el a plébánia épületét. Az ügyben az a kérdés, hogy a plébános és a felperes kapcsolata családi kapcsolat volt-e, abból a szemszögből merült fel, hogy vajon munkavégzés vagy családtagként ellátott hozzájárulás volt-e az a tevékenység, amelyet a felperes éveken át folytatott a plébánia működtetése terén. Az ügyben végül a bíróság annak tulajdonított jelentőséget, hogy a felperes a tárgyaláson rendszeresen édesapjának nevezte az elhunyt plébánost, és minden egyéb körülmény arra utalt, hogy közöttük szoros érzelmi kapcsolat volt, ami kizárta azt, hogy a ház körüli teendők ellátását munkaviszonyként lehessen értékelni.¹⁰⁵ Az ügyben a Kúria munkajogi szakjogági családfogalom híján önállóan, oly módon értelmezte a család fogalmát, ami nagyon közel áll az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatából ismert, ténylegességen alapuló családfogalomhoz. A plébános és a felperes kapcsolatában a tényeket és az érzelmi kapcsolat minőségét elemezte, kimondva, hogy „*bár a felperes jogilag nem rendezetten, de tényleges helyzetét tekintve családtagként nevelkedett*” a néhai plébános gondozásában, és „*[a]z elvégzett feladatok jellege a családban nevelt gyermek által ellátott feladatok mennyiségét és minőségét nem haladta meg*”, a felperes és a néhai plébános kapcsolata „*érzelmi és kvázi családi*” (tehát nyilvánvalóan nem munkavégzési) kapcsolat volt.

A fenti munkajogi ügy inkább egzotikum, mint olyan példa, amelyből általános következtetéseket lehetne levonni. Egyértelműen jellemző viszont a családfogalom tényalapú megközelítése a bevándorlási jog területén, amely – harmonizált jogterületként – jellegadó sajátosságként hordozza magán az európai konszenzus jegyeit. Ahol az uniós jog érvényesül, ott az L) cikk (1) bekezdése háttérbe szorul. Ezt illusztrálja az Európai Unió Bíróságának egyik friss döntése, amely kimondta, hogy még ha a tagállamok saját hatáskörben rendelkezhetnek is az azonos neműek közötti házasságkötés engedélyezéséről, „nem akadályozhatják az uniós állampolgárok szabad tartózkodáshoz való jogának gyakorlását azzal, hogy az Európai Unión kívüli országból származó, azonos nemű házastársától megtagadják a területükön való állandó tartózkodást” – a szabad tartózkodáshoz való jog szempontjából tehát gyakorlatilag irreleváns, hogy mit tart Magyarország Alaptörvénye a házasság fogalmáról.¹⁰⁶ A hatóságok a családi életközösség fennállását a családegyesítési ügyekben tényszerű alapon vizsgálják, értékelve az életközösség és az érzelmi kapcsolat fennállását. Ha a családi kapcsolat létesítése a tartózkodási jog megszerzése érdekében történt,¹⁰⁷ az érintettek nem számíthatnak a családi kapcsolat megállapítására, ami a vonatkozó szakjogági szabályokból is egyenesen következik.¹⁰⁸

ÖSSZEGRZÉS

A tanulmány célja az Alaptörvény családfogalma és a szakjogági családfogalmak közötti kapcsolat elemzése volt. A vizsgálat annak ellenére sem mutatott ki rendszerszintű kapcsolatot a két szabályozási szint között, hogy a dogmatikai érvek szerint lennie kellene kapcsolatnak; és, hogy az alkotmányozó tudatos modellváltásokon keresztül, módszeresen haladt előre a családfogalom szűkítő irányú befolyásolása útján.

A modellváltások a kodifikált alkotmányos családfogalom szintjén napra pontosan észrevehetőek, ezeket a váltásokat azonban a szakjogági jogalkalmazás nem követte. A szakjogági joggyakorlat nem tért el számottevően saját előzményeitől. Ebben a fogalmi rendszerben az egyenlő méltóság, az önrendelkezési jog tisztelete és az európai alapjogvédő szervek gyakorlata változatlanul releváns. A család megítélését az érintettek szubjektív érzékelése és a társadalom felfogása egyaránt befolyásolja, tehát a család személyes és kollektív szinten is identitáskérdésként jelentkezik. Az Alaptörvény negyedik módosításának ezzel ellentétes hatása inkább elszigetelt ügyekben nyilvánul meg. A változatlanosság indokait tuda-

tos megfontolásokban és jogszociológiai természetű okokban egyaránt kereshetjük. A jogalkalmazó bizonyos esetekben tudatosan ragaszkodik a korábbi intézményvédelmi szint fenntartásához,¹⁰⁹ valószínű azonban az is, hogy a megszokás, a jogalkalmazók lassú cserélődése és a nagy rendszerek nehéz mozdíthatósága is közrejátszik abban, hogy az Alaptörvény által kodifikált családfogalom nem vált a szakjogági családfogalmak értelmezési foglalatává.

Ez a változatlanosság egyelőre megóvta a jogrendszert attól, hogy a példaként felhívott örökbecfogatási ügyhöz hasonló konzekvenciákkal rendszerszinten kelljen számolni; ez az állapot azonban a család fogalmának szociológiai sajátosságai miatt nem fenntartható. A változatlanosság csődjét az ügyek hiánya jelzi – a szociológiai családfogalom változása új jelenségeket és helyzeteket termel, melyekről a joggyakorlat jelenleg nem vesz tudomást. Az alkotmányos családfogalom rendeltetése az lenne, hogy a szakjogági családfogalmaknak olyan egységes értelmezési keretet nyújtson, amelyekkel ezek az új kihívások is kezelhetők. Erre azonban a jelenlegi, zárt alkotmányos családfogalom nem alkalmas.

Az Alaptörvény családfogalmának hatástalansága az alkotmány normativitásának sérült voltát jelzi: olyan repedést sejtet, amely az alkotmány egészét érinti. Az alkotmány normativitásának sérelme pedig a jogállamiság egészének sérelme. Amennyiben az alkotmányozónak szándékában áll megvédenie az Alaptörvényt, akkor annak belső ellentmondásait ennek érdekében (is) meg kell szüntetnie. Tisztán logikai szempontból erre két út kínálkozik: vagy az L) cikk családfogalmát kell az alkotmányos kerethez igazítani, vagy a keretet kell az L) cikk családfogalmára szabni. Utalva a tanulmány elején kifejtett paradoxonra, a második megoldási út legfeljebb elméletileg járható, a gyakorlatban tartalmi alkotmányossági érvek teszik elfogadhatatlanná.

JEGYZETEK

1. BÁNKUTI Miklós – DOMBOS Tamás – HALMAI Gábor – HANÁK András – KÖRTVÉLYESI Zsolt – MAJTÉNYI Balázs – PAP András László – POLGÁRI Eszter – SALÁT Orsolya – Kim Lane SCHEPPELE – SÓLYOM Péter – UITS Renáta: Amicus brief a Velencei Bizottságnak az Alaptörvény negyedik módosításáról, *Fundamentum*, 2013/3, 6–8., <http://fundamentum.hu/sites/default/files/13-3-01.pdf>.
2. Vasily LUKASHEVICH: Egy új európai család. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a Schalk és Kopf kontra Ausztria esetben, *Fundamentum*, 2010/3,

- 118–124., <http://fundamentum.hu/sites/default/files/10-3-10.pdf>.
3. Az alkotmányjog alapjogág abban az értelemben, hogy az alkotmányba foglalt jogelvek terjedelmében az egyes jogviszonyok alapjai alkotmányjogi jogviszonyok. Az alkotmányjoghoz mint alapjogághoz ebben a megközelítésben más jogágak szakjogágként viszonyulnak. TAKÁCS Imre: Az Alkotmány és az alkotmányosság fogalma, In *Alkotmánytan I.*, szerk. KUKORELLI István, Budapest, Osiris, 2007, 34.
 4. Az új lakások építéséhez, vásárlásához kapcsolódó lakáscélú támogatásról szóló 16/2016. (II. 10.) Korm. rendelet (a továbbiakban: CSOK rendelet).
 5. CSOK rendelet 7. §.
 6. CSOK rendelet 9. §.
 7. CSOK rendelet 3. § (1) bekezdés 4. pont
 8. CSOK rendelet 10. §.
 9. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.).
 10. Btk. 212/A. § (1): „Aki gyermekének szülője, továbbá az elkövetéskor vagy korábban vele közös háztartásban vagy egy lakásban élő hozzátartozója, volt házastársa, volt élettársa, gondnoka, gondnokoltja, gyámja vagy gyámoltja sérelmére rendszeresen a) az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartást tanúsít, b) a közös gazdálkodás körébe vagy közös vagyonba tartozó anyagi javakat von el és ezzel a sértettet súlyos nélkülöz, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”
 11. A harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény 2. § d) pont.
 12. Az örökbefogadás szabályanyaga több különböző jogforrásban található meg, de ezek közül a közös örökbefogadás szempontjából a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 4:132. § (2) bekezdése meghatározó.
 13. A bejegyzett élettársi kapcsolatról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2009. évi XXIX. törvény 3. § (2) bekezdése szerint a bejegyzett élettársakra a házastársak által történő közös gyermekké fogadásra vonatkozó szabályok nem alkalmazhatóak.
 14. Az Alaptörvény L) cikk (1) bekezdésének a negyedik módosítás (2013. április 1.) óta hatályos szövege szerint:
„Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony.”
 15. TÓTH Gábor Attila: *Túl a szövegen – Értekezés a magyar alkotmányról*, Budapest, Osiris, 2009, 89.
 16. TÓTH (15. vj.) 88.
 17. TÓTH (15. vj.) 95.
 18. Az összehasonlító elemzés alapjául egy 2015-ben megjelent kiadvány szolgált, amely egy, az informális partnerkapcsolatok szabályozásával kapcsolatos átfogó európai felmérés eredményeit közli. A Commission on European Family Law (CEFL) égisze alatt végzett kutatás 28 európai ország szakértőinek közreműködésével zajlott, akik egyazon kérdőívet töltötték ki, a téma különböző aspektusait feldolgozva. A kutatási jelentés informális partnerkapcsolat alatt olyan párkapcsolatot ért, amely házasságként vagy regisztrált élettársi kapcsolatként (illetve ehhez hasonló konstrukció szerint) hivatalosan nem elismert, de a felek egymással általában (de nem szükségszerűen) együtt élnek. *European Family Law in Action. Volume V: Informal Relationships*, eds. Katharina BOELE-WOELKI – Charlotte MOL – Emma VAN GELDER, Cambridge, Intersentia, 2015, 193–217.
 19. Az Egyesült Királyság kizorol a vizsgálatból, hiszen írott alkotmány hiányában a tanulmány kérdésfeltevése nem értelmezhető.
 20. A kifejtett példákon kívül a kodifikált alapjogi családfogalommal nem rendelkező országok sorában említendő még Észtország, Luxemburg, Hollandia, Norvégia, Szlovákia, Szlovénia, Spanyolország és Svájc is.
 21. BOELE-WOELKI–MOL–VAN GELDER (18. vj.) 194.
 22. VfGH 22.09.2011, B1405/10, *iFamZ*, 2012/4.
 23. VfGH 05.12.2017, G 258/2017 ua.
 24. Az 1958. évi október 4-i alkotmány által hivatkozott 1789-es deklaráció 6. pontja.
 25. Az egyenlő bánásmód térhódításának jellemző példája volt az a folyamat, amelynek során először az azonos nemű felnőttek közötti szexuális viszonyokat dekriminalizálták, majd 1982-ben a korábbi különbségtételt meghaladva a beleegyezési korhatárt a kapcsolat homo- vagy heteroszexuális jellegétől függetlenül egységesen állapították meg. Claudina RICHARDS: The legal recognition of same-sex couples – the French perspective, *International & Comparative Law Quarterly*, 2002, 305–306.
 26. CC, 28 January 2011, no. 2011-92. és CC, 29 July 2011, no. 2011-155 QPC. BOELE-WOELKI–MOL–VAN GELDER (18. vj.) 200.
 27. MTI: A francia parlament végleg elfogadta a melegházasságot, *Index.hu*, 2013. április 23., https://index.hu/kulfold/2013/04/23/a_francia_parlament_vegleg_elfogadta_a_meleghaziassagot/.
 28. Aude FIORINI: New Belgium law on same sex marriages and its PIL implications, *International & Comparative Law Quarterly*, 2003, 1039.
 29. Fiorini egy 2003-as tanulmányban kiemeli, hogy a *de facto* élettársi kapcsolatok többé-kevésbé jogi jelleget öltöttek Belgiumban az évek során, ez a folyamat az

- élettársi kapcsolat intézményét a házassághoz közelítette, a belga bíróságok hozzáállása azonban kifejezetten tartózkodó volt abban a tekintetben, hogy az azonos nemű párok *de facto* élettársi kapcsolataira is hasonlóan tekintsen. Az eltelt tizenöt évben megváltozott helyzettől függetlenül is figyelemre méltó az a Fiorini által tett megfigyelés, miszerint a jogi helyzet tisztázatlanságát az egymással *de facto* élettársi kapcsolatban élő felek szerződések megkötésével oldották, ami a mai napig jellemző megoldás azon helyzetek kezelésére, ahol a szociológiai és jogi családfogalom közötti rést a jogalanyoknak kell áthidalniuk. Uo. 1039–1040.
30. BOELE-WOELKI-MOL-VAN GELDER (18. vj.) 194.
 31. A Belga Királyság alkotmányának 10. és 11. cikke.
 32. Finnország alkotmányának 19. cikke.
 33. BOELE-WOELKI-MOL-VAN GELDER (18. vj.) 199.
 34. Statement of the Constitutional Law Committee No. 17/2014, related to government proposal No. 52/2014.
 35. A Német Szövetségi Köztársaság alaptörvényének 6. cikk (1) bekezdése.
 36. BVerfG, 3. 4.1990, BVerfGE, 82, 6.
 37. A Német Szövetségi Köztársaság alaptörvényének 2. cikk (1) bekezdése.
 38. Példaként említhető, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolatok szabályozását vizsgáló 154/2008. (XII. 17.) AB határozat alkotmányellenesnek találta, hogy a regisztrált élettársi kapcsolat eredeti konstrukciója a különeműek számára a házasság mint jogintézmény megkettőzésének volt tekinthető; a házasság védelmére vonatkozó intézményvédelmi kötelezettség értelmében a jogalkotónak a bejegyzett élettársi kapcsolatot „nemcsak nevében, hanem lényeges tartalmi elemeiben is” meg kellett volna különböztetnie a házasságtól.
 39. BVerfG, 17.7.2002, VBerfGE, 105, 313, 347 f. Cf.
 40. BOELE-WOELKI-MOL-VAN GELDER (18. vj.) 202.
 41. Paul CARREL – Andrea SHALAL: German lawmakers approve same-sex marriage in landmark vote, Reuters.com, 2017. június 30., <https://www.reuters.com/article/us-germany-gay-marriage-idUSKBN19L0PQ>
 42. Németországban a jog nem szabályozza azt a kérdést, hogy miként kell megosztani az élettársak vagyont az élettársi közösség megszűnésekor, ezért a bíróságok kénytelenek a kötelmi és a társasági jog területéről vett analógiákhoz nyúlni. Anne SANDERS: Cohabitants in private law: trust, frustration and unjust enrichment in England, Germany and Canada, *International & Comparative Law Quarterly*, 2013, 629, 641.
 43. A Cseh Köztársaság alkotmányának 2. cikk (4) bekezdése.
 44. BOELE-WOELKI-MOL-VAN GELDER (18. vj.) 196.
 45. MTI: A meglegházasságot támogatja a cseh kormány, *Népszava.hu*, 2018. június 22., <http://nepszava.hu/cikk/1162862-a-meleghezassagot-tamogatja-a-cseh-kormany>.
 46. Görögország alkotmányának 21. cikk (1) bekezdése.
 47. Supreme Court – Areios Pagos, judgment 775/2011. BOELE-WOELKI-MOL-VAN GELDER (18. vj.) 204.
 48. A Portugál Köztársaság alkotmányának 26. cikk 1. pontja.
 49. BOELE-WOELKI-MOL-VAN GELDER (18. vj.) 217.
 50. Caroline SÖRGJERD: *Reconstructing Marriage. The Legal Status of Relationships in a Changing Society*, Cambridge, Intersentia, 2012, 19.
 51. Uo. 334.
 52. A Bolgár Köztársaság alkotmányának 46. cikke.
 53. BOELE-WOELKI-MOL-VAN GELDER (18. vj.) 194.
 54. Helen FENWICK – Andy HAYWARD: Rejecting asymmetry of access to formal relationship statuses for same and different-sex couples at Strasbourg and domestically, *European Human Rights Law Review*, 2017/6, 546.
 55. A Horvát Köztársaság alkotmányának 62. cikke.
 56. BOELE-WOELKI-MOL-VAN GELDER (18. vj.) 195.
 57. A Litván Köztársaság alkotmányának 38. cikke.
 58. BOELE-WOELKI-MOL-VAN GELDER (18. vj.) 212.
 59. A Lett Köztársaság alkotmányának 110. cikke.
 60. Annotation on the draft law on 'Amendments in the Constitution of the Republic of Latvia', http://www.saeima.lv/bi8/lasa?dd=LP1400_0.
 61. BOELE-WOELKI-MOL-VAN GELDER (18. vj.) 210.
 62. BOELE-WOELKI-MOL-VAN GELDER (18. vj.) 210–211.
 63. FENWICK-HAYWARD (54. vj.) 546.
 64. Írország alkotmányának 41. cikk (4) bekezdése.
 65. BOELE-WOELKI-MOL-VAN GELDER (18. vj.) 207.
 66. Az állítást megerősíti például Fergus. Ryan FERGUS: Out of the shadow of the Constitution: civil partnership, cohabitation and the constitutional family, *Irish Jurist*, 2012, 201.
 67. The Week: Ireland to vote on whether a woman's place is in the home, *The Week*, 2018. június 14., <http://www.theweek.co.uk/94295/ireland-to-vote-on-whether-a-woman-s-place-in-the-home>.
 68. Az Olasz Köztársaság alkotmányának 29. cikke.
 69. BOELE-WOELKI-MOL-VAN GELDER (18. vj.) 209.
 70. Románia alkotmánya, 48. szakasz (1) bekezdés.
 71. MTI/Maszol: Elfogadta a képviselőház a család meghatározására vonatkozó alkotmány módosítási javaslatot, *Maszol.ro*, 2017. május 9., <http://www.maszol.ro/index.php/belfold/80512-elfogadta-a-kepvisel-haz-a-csalad-meghatarozasara-vonatkozoz-alkotmanymodositasi-javaslatot>|||Elfogadta%20a%20képviselőház%20a%20család%20meghatározására%20vonatkozó%20alkotmánymódos%20C3%A4t%20javaslatot. Az alkotmánymódosító tervezet hatályba lépéséhez a

- képviselőház már megszerzett támogatása mellett szenátusi megerősítés és érvényes népszavazás is szükséges.
72. FENWICK–HAYWARD (54. vj.) 546–547. Azóta újabb törvénytervezet készült; lásd
- OBOROCEA MÓNKA: Elkészült a bejegyzett élettársi kapcsolat törvénytervezete, mutatjuk az előírásait, *Maszol.ro*, 2018. március 28., <http://www.maszol.ro/index.php/tarsadalom/94221-elkeszult-a-bejegyzett-elettarsikapcsolat-torvenytervezete-mutatjuk-az-el-irasait>.
73. BOELE-WOELKI–MOL–VAN GELDER (18. vj.) 293–460.
74. A Magyar Köztársaság Alkotmányának az Alaptörvény hatályba lépése előtt hatályos 15. §-a kimondta, hogy a Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét.
75. Az Alaptörvény L) cikk (1) bekezdésének 2013. április 1-jéig hatályos megfogalmazása szerint Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját.
76. Alaptörvény R) cikk (3) bekezdés.
77. Alaptörvény R) cikk (1)–(2) bekezdés.
78. Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB 485/2017. számú ügyben.
79. PÁSZTOR Emese: Mi is család lettünk volna – Történet egy kislányról és az Alaptörvény családfogalmáról, *Budapesti Könyvszemle*, 2017/2, 165–169.
80. A legfontosabb vonatkozó jogszabályok: a Ptk.; a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény (a továbbiakban: Egyezmény); a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (Gyvt.); a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet (Gyer.); a gyermekvédelmi és gyámügyi feladat- és hatáskörök ellátásáról, valamint a gyámhatóság szervezetéről és illetékességéről szóló 331/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet (Gyár.); és a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet (a továbbiakban: NM rendelet).
81. Ptk. 4:120. § (5) bekezdés. A Ptk. megfogalmazása rímelt az Egyezmény terminológiájára, melynek 21. cikke kimondja, hogy az örökbefogadás során a „gyermek mindenek felett álló érdekei” érvényesülését kell szem előtt tartani.
82. A Ptk. 4:120. § (1) bekezdése szerint az örökbefogadáshoz az örökbe fogadni szándékozó személynek, a gyermek törvényes képviselőjének egyező kéréssel, továbbá a gyermek szüleinek, valamint a házasságban élő örökbefogadó házastársának a hozzájárulása szükséges.
83. Baranya Megyei Kormányhivatal Pécsi Járási Hivatal Gyámhivatala.
84. Baranya Megyei Gyermekvédelmi Központ és Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat.
85. „*Figyelemmel a Ptk. 2013. évi 5. tv. 4:120 §-ára és Magyarország Alaptörvényének L) cikkére, mely szerint a családi kapcsolat alapja a házasság, e kettőt együttesen mérlegelve azt a döntést hoztam, hogy visszavonom kérelmemet.*”
86. AJB-485/2017., 22–23.
87. Ptk. 4:129. § (2).
88. Gyvt. 141/F § (2).
89. Ptk. 4:120. § (5).
90. AJB-485/2017., 28.
91. AJB-485/2017., 25.
92. 31/2012. (VI. 29.) AB határozat, ABH 2012, 225.
93. A nevelőszülő elmondása szerint a gyermek a kapcsolat megszakadását követően alig evett, lefogyott, beszédben visszafejlődött, és a történetek érzelmi szinten megviselték. AJB-485/2017., 4. oldal.
94. A kutatáshoz nyújtott segítségért köszönet illeti dr. Kiss Ráhel ügyvédet, dr. Asbóth Mártont és Fernezelyi Borbálát, a Társaság a Szabadságjogokért munkatársait, dr. Lajos Katalin bírósági titkárt, valamint dr. Láposy Attilát és dr. Tasi Katalint, az Alapvető Jogok Biztosa Hivatalának munkatársait.
95. A Ptk. 4:172. §-a szerint a bíróság indokolt esetben kötelezheti a szülőket, hogy a szülői felügyelet megfelelő gyakorlása és az ehhez szükséges együttműködésük biztosítása érdekében – ideértve a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartást – közvetítői eljárást vegyenek igénybe.
96. A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény 456. § (2) bekezdése szerint.
97. SZALMA Ivett – TAKÁCS Judit: *Gyermektelenség – és ami mögötte van. Egy interjú vizsgálat eredményei.* http://real.mtak.hu/24507/7/2015_Szalma_Takacs_Gyermektelenseg-Demografia-2014-2-3F.pdf. A kutatás által hivatkozott eredmények szerint Ausztriában, Luxemburgban, Németországban és Svájcban 8–10% körül mozog a gyermekmentes életmódot választók aránya, közép-kelet-európai országokban viszont ez az arány jellemzően 2% alatti.
98. Egy minden szempontból klasszikus családmódellet rajzolódik ki például a Győri Ítéltábla által a BH.13/2016/3. számú ügyben hozott ítélet tényállásából. Mivel a hasonló, gyakorlatilag korlátlan számban rendelkezésre álló példák az L) cikk (1) bekezdése szempontjából kérdéseket nem vetnek fel, ezeket a továbbiakban nem vizsgálom.

99. Például ilyen családképet tükröz a Debreceni Ítéltábla ítélete a Bf.I.418/2017/11. számú ügyben, a Győri Ítéltábla ítélete a Fkhar.77/2015/5. számú ügyben, a Pécsi Ítéltábla ítélete a Bf.III.220/2013/4. számú ügyben, valamint a Baranya Megyei Bíróság ítélete a 7.B.14/2007/18. számú ügyben. Az ügyek között akad a negyedik módosítás előtt és azt követően hozott ítélet is, a kérdés megítélése azonban a keletkezés idejétől függetlenül egyöntetűnek látszik.
100. Ehhez hasonló példák korlátozottabb számban állnak rendelkezésre (lásd például a Pécsi Ítéltábla ítéletét a Bf.II.49/2016/25. számú ügyben).
101. Lásd például a Győri Ítéltábla ítéletét a Bf.I.97/2017/7. számú ügyben, a Fővárosi Ítéltábla ítéletét a 3.Bf.178/2012/10. számú ügyben, valamint a Szegedi Törvényszék ítéletét a 3.Fk.1351/2011/13. számú ügyben.
102. A Fővárosi Bíróság ítélete aP...../2006/50. számú ügyben.
103. Lásd: <http://ugyeszseg.hu/vademeles-az-elettarsat-prostitutiora-kenyszerito-ferfi-ellen/>; <http://ugyeszseg.hu/honapokon-keresztul-verte-szidalmazta-es-zaklatta-az-elettarsat-egy-ferfi-tokodon/>; <http://ugyeszseg.hu/elozetes-letartoztatásban-az-elettarsat-durvan-bantalmazó-rendor/>; <http://ugyeszseg.hu/az-edesanyja-vedelmere-ke-lo-kisfiat-is-bantalmazta/>; <http://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/sajto2/2015/07/szabolcs-0724.pdf>; <http://ugyeszseg.hu/kapcsolati-eroszak-rongalas-es-szemelyi-szabadsag-megsertese-vademeles-egy-kecskemeti-ferfi-ellen/>; <http://ugyeszseg.hu/a-sulyos-testi-sertessel-elkovetett-kapcsolati-eroszak-miatti-vademelesrol/>.
104. Lásd: <http://ugyeszseg.hu/ujbol-orizetben-az-edesanyjat-folyamatosan-zsarolo-ferfi/>; <http://ugyeszseg.hu/edesanyjat-bantalmazta-es-szurta-meg-egy-ferfi-vadat-emeltek-ellene/>.
105. A Kúria ítélete az Mfv.II.10.119/2014/5. sz. ügyben.
106. A C-673/16. sz. ügyben hozott ítélet (Relu Adrian Coman és társai kontra Inspectoratul General pentru Imigrări és társai).
107. Lásd például a Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság a 2.K.31.834/2014/5. sz. ügyben hozott ítéletét. Az ítélet a következő körülményeknek tulajdonított fontosságot: *„felperes és gyermeke nem élnek közös háztartásban, a felperes tanú által megjelölt budapesti címe nem volt valódi, felperes és a gyermek anyja egymásról lényegi információkkal nem rendelkezett. Összességében megállapította, hogy az alkalmi látogatásokon és az anyagi függőségen túl olyan körülmény nem merült fel, melyből felperesnek a kiskorúval való kapcsolata megállapítható.”*
108. A szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi I. törvény 14. § (2) bekezdése alapján a harmadik országbeli állampolgár családtag tartózkodási joga megszűnik akkor is, ha a családi kapcsolat létesítése a tartózkodási jog megszerzése érdekében történt.
109. Ilyen attitűd figyelhető meg például az alapvető jogok biztosának az AJB 485/2017. számú üggyhöz kapcsolódó jelentésében.